

UDK: 311.21 : 364.662 (497.6)

64.011.4 (467.6)

Pregledni rad

Primljeno: prosinac 2010.

Edin ŠABANOVIĆ

Ekonomski fakultet u Sarajevu

Trg Oslobođenja – Alija Izetbegović 1, BiH – 71000 Sarajevo

edin.sabanovic@efsa.unsa.ba

STVARNOST I RAZMJERI SIROMAŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI – STATISTIČKI POKAZATELJI

“Bogatstvo ili siromaštvo ovise više o tome koliko se troši nego li koliko se zarađuje.” (Portugalska poslovica).

Sažetak

Siromaštvo se u državama Europske unije mjeri na osnovi statističkih anketa baziranih na uzorku kućanstava koje imaju za cilj prikupljati podatke o prihodima ili potrošnji kućanstava i o ostalim relevantnim varijablama kućanstava i njihovih članova. U Bosni i Hercegovini se siromaštvo analiziralo na bazi potrošnje kućanstava i u nepravilnim vremenskim razmacima prilagođavajući se dinamici provođenja navedenih anketa, koja je ovisila o financijskim mogućnostima statističkih institucija. Prve analize siromaštva bile su izvršene na bazi Ankete o mjerenju životnog standarda (LSMS) iz 2001. i 2004. godine, i to prema metodologiji Svjetske banke. Uvođenjem Ankete o potrošnji kućanstava u 2004. godini prihvaćena je europska metodologija analiziranja siromaštva koja je primijenjena ponovo u istoj anketi iz 2007. godine i koja je postala standard praćenja ovog fenomena. Počevši od 2003. godine, europske zemlje su zasnovale analizu siromaštva i socijalne uključenosti na Anketi o prihodima i životnom standardu (EU-SILC). Procjenjujući da se u Bosni i Hercegovini još nisu stekli uvjeti za provođenje te ankete, a želeći slijediti europske regulative i preporuke, statističke su institucije napravile kompromisno rješenje dizajnirajući Proširenu anketu o potrošnji kućanstava, koja sadržava dva dodatna modula posvećena analizi socijalne kohezije i životnog standarda. Ta će se anketa provesti u Bosni i Hercegovini u 2011. godini i bit će most k implementaciji ankete EU-SILC-a u skoroj budućnosti.

Prema anketi LSMS-a u Bosni i Hercegovini je u 2001. godini bilo 19,5% siromašnih, a u 2004. godini taj postotak je iznosio 17,8%. Na osnovi Ankete o potrošnji kućanstava u Bosni i Hercegovini siromašnih je bilo 18,3% u 2004. godini i 18,2% u 2007. godini.

Ključne riječi: *Anketa o potrošnji kućanstava, siromaštvo, linija siromaštva.*

Uvod

Siromaštvo je imanentno ljudskom rodu i postoji od kada postoje ljudi. Tokom ljudske evolucije na siromaštvo se različito gledalo i prema njemu odnosilo, ali ono, na žalost, nije iskorijenjeno. Siromaštvo se najjednostavnije definira kao nedostatak prihoda za nabavku minimalne košarice proizvoda i usluga potrebnih za održivu egzistenciju. Kasnije se u mjerenje siromaštva uveo i koncept potrošnje koji se smatralo prikladnijim za zemlje u tranziciji u kojima je lakše i pouzdanije mjeriti potrošnju nego prihode. Na taj način siromašnijim su se smatrali oni koji manje troše.

Kako su se s vremenom stjecala nova znanja o siromaštvu, to se definicija ovog fenomena mijenjala dobivajući nove dimenzije i obuhvaćajući nove sadržaje. Iako od svojeg postanka prije više od stotinu godina do danas, klasična definicija siromaštva, koja mjeri siromaštvo preko materijalne deprivacije (a ona se mjeri visinom prihoda ili potrošnje), nikada nije napuštena, ona je ipak krajem devedesetih godina prošlog vijeka obogaćena konceptom socijalne isključenosti. Iako mnogi autori imaju različite stavove prema tom konceptu, u jednom su suglasni: socijalna isključenost je eufemizam za siromaštvo. Taj je fenomen doživio posebnu popularizaciju kada ga je u svoje strateške dokumente uvela Europska komisija čime ga je ne samo učinila standardnim shvaćanjem borbe protiv siromaštva na području zemalja članica nego je proširila svoje istraživačke pristupe i na međunarodni plan. Uvođenjem koncepta socijalne isključenosti potvrdila se multidimenzionalnost siromaštva koja je posebno zaživjela u suvremeno doba obuhvaćajući, uz nedostatak sredstava za osnovnu egzistenciju, pojmove kao što su slabo zdravlje i podložnost raznim bolestima, loše ili nikakvo obrazovanje, neadekvatne stambene uvjete, nesigurnu životnu sredinu, isključenost iz procesa odlučivanja, socijalnu diskriminaciju i izolaciju.

Bazirajući se na osnovnim teorijskim pristupima u mjerenju siromaštva u svijetu i principima dobre prakse, u ovom radu ćemo se fokusirati na metode korištene u Bosni i Hercegovini, prezentirati statistička istraživanja u ovoj oblasti provedena u posljednjih deset godina i njihove osnovne rezultate. Prikazat će se evolucija u metodologiji monitoringa siromaštva u Bosni i Hercegovini od uvođenja metode apsolutnog siromaštva Svjetske banke do prihvaćanja EUROSTAT-ove metodologije relativnog siromaštva

i nastojanja za implementaciju Ankete o prihodima i životnom standardu (EU-SILC). Prezentacijom rezultata analize siromaštva i životnog standarda, kreirat će se osnovni profil siromašnog stanovništva u Bosni i Hercegovini i prikazati njegova distribucija prema osnovnim demografskim i socioekonomskim obilježjima. Također će biti prikazani osnovni pokazatelji promjene ekonomske situacije u državi od posljednje analize siromaštva u 2007. godini do danas, s ciljem ilustracije kratkoročnih trendova koji mogu pokazati stanje siromaštva u Bosni i Hercegovini danas. U zaključnim razmatranjima napraviti će se kritički rezime dosadašnje prakse u analizi siromaštva u Bosni i Hercegovini i dati preporuke za budući rad u cilju bolje harmonizacije s europskim regulativama i standardima.

1. Statistički pristup definiranju siromaštva u Bosni i Hercegovini

Definicija *siromaštva* ovisi o korištenoj metodologiji njegova izračunavanja. U praksi statističkih institucija u Bosni i Hercegovini koriste se dvije metodologije:

1. metodologija Svjetske banke koja koristi kriterije *apsolutnog siromaštva* i
2. metodologija EUROSTAT-a koja se bazira na pojmu *relativnog siromaštva*.

Prema metodi Svjetske banke siromaštvo se definira kao apsolutno siromaštvo i izračunava na osnovi tzv. apsolutne linije siromaštva. U okviru te metodologije razlikuju se dvije linije siromaštva: ekstremna linija siromaštva (ELS) i generalna linija siromaštva (GLS).¹ Da bi se te linije utvrdile, najprije se određuju potrebne minimalne kalorijske vrijednosti prehrane, a preko njih se utvrđuju izdaci za potrošnju. Nakon što se definira minimalni potrebni unos kalorija, potrošene količine svakog proizvoda pretvaraju se u unos kalorija za svaki proizvod iz izabranog potrošačkog paketa ili košarice kao reprezentanta izdataka za prehranu. Vodeći računa o kaloričnom sastavu hrane koja se koristi u našem podneblju, metodologija Svjetske banke za Bosnu i Hercegovinu postavila je potreban unos kalorija po pojedincu na 2100 kcal dnevno. Na osnovi toga se izračunava koliko kalorija osigu-

¹ Detaljnije o tim linijama siromaštva vidi, Martin RAVALLION (1994.), *Poverty Comparisons*, Chur Switzerland, Harwood Academic Press i *Bosnia and Herzegovina Poverty Assessment (In Two Volumes) Volume II: Data on Poverty*, Report No. 25343-BIH, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, World Bank, 2003.

rava izabrani potrošački paket i definira proporcija svakog pojedinog proizvoda u paketu, potrebnog da bi se dosegao minimum od 2100 kcal dnevno. Potrošački paket se prema toj metodologiji sastoji od 66 prehrambenih proizvoda i njegova monetarna vrijednost, bazirana na nužnom unosu kalorija, za Bosnu i Hercegovinu u 2007. godini iznosila je 1.005,68 KM godišnje.² U toj godini u Bosni i Hercegovini prema toj liniji siromaštva nije bilo ekstremno siromašnih (nije bilo gladnih). Iz linije ekstremnog siromaštva izračunava se tzv. generalna linija siromaštva. Da bi se ona izračunala, mora se pretpostaviti da hrana nije jedina osnovna ljudska potreba, što znači da kućanstva moraju jedan dio izdataka odvojiti i za neprehrambene proizvode i usluge kojima zadovoljavaju ostale životne potrebe. Metoda koja se koristi kako bi se procijenilo koliko se odvaja za neprehrambene potrebe zove se "metoda gornje granice". Ona podrazumijeva identifikaciju reprezentativne grupe kućanstava čija su izdvajanja za hranu jednaka ekstremnoj liniji siromaštva, tj. koja troše barem onoliko koliko je potrebno za opstanak i preživljavanje tako da se njihova izdvajanja mogu uzeti kao reprezentativna u smislu odvajanja ukupne potrošnje na prehrambeni i neprehrambeni dio. Na taj način bi njihov ukupan nivo potrošnje predstavljao generalnu (ukupnu) liniju siromaštva.

Očigledno je da se potrošnja na hranu smanjuje kako ukupna potrošnja raste (u skladu s poznatim Engelovim zakonom). Kada bi se sva kućanstva poredala prema veličini ukupne potrošnje, od onih koja troše najmanje do onih koja troše najviše, i tako uređeni niz podijelio u deset jednakih dijelova, tzv. decila, tako da u svakom dijelu ima isti broj kućanstava, onda bi kućanstva u prvom takvu dijelu (prvom decilu) imala najveći udio izdataka za hranu, dok bi kućanstva iz posljednjeg decila imala najmanji udio tih izdataka. Po metodi izračuna generalne linije siromaštva reprezentativnu grupu kućanstava čine ona kućanstva iz drugog i trećeg decila potrošnje i na osnovi njihove potrošnje izračunata je reprezentativna prehrambena košarica bazirana na minimalnom unosu kalorija i ekstremna linija siromaštva. Za kućanstva čija je potrošnja na hranu $\pm 5\%$ od ekstremne linije siromaštva na osnovi minimalne potrebne kalorične vrijednosti prehrane, prosječni udio hrane u 2007. godini u Bosni i Hercegovini bio je 35,19%.³ Na osnovi tog podatka izračunala se generalna linija

² Anкета o potrošnji domaćinstava u BiH 2007 - Siromaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku BiH, 2008., 15-17

³ Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - Siromaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 20.

siromaštva (GPL) na sljedeći način:

$$\text{GPL} = \text{ELS}/0,3519 = 1.005,68/0,3519 = 2.857,31 \text{ KM}$$

Svaki pojedinac u BiH koji je imao ukupnu potrošnju (za hranu i za neprehrambene potrebe) manju od 2.857,31 KM godišnje smatran je siromašnim. Na osnovi tog praga u BiH je u 2007. godini bilo 18,6% siromašnog stanovništva.⁴

Prema metodologiji EUROSTAT-a, kao vodeće europske statističke institucije zadužene za harmoniziranje statistike u Europi, siromaštvo se definira u relativnom smislu i zasniva se na izračunu tzv. relativne linije siromaštva. Ona je postavljena na iznos od 60% medijana prihoda ili potrošnje⁵ po članu kućanstva, s tim da se veličina kućanstva prilagođava prema skali OECD-a i preračunava na broj odraslih osoba.

Definicija siromaštva je prihvaćena na nivou Europske unije kao radna definicija 1984. godine prema odluci Vijeća Europe i glasi: „Siromašna su lica, porodice i grupe lica čiji su resursi (materijalni, kulturni i društveni) ograničeni u tolikoj mjeri da ih isključuju iz onog minimuma koji se traži za život u zemlji članici u kojoj žive.“ Siromaštvo je, prema tome, definirano u „relativnom“ smislu i ovisi o distribuciji prihoda ili izdataka za potrošnju unutar stanovništva. Na taj će način u svakoj, pa i u najbogatijoj zemlji, uvijek postojati određen broj siromašnih stanovnika jer se usporedba vrši unutar jedne zemlje i prema njezinu nivou blagostanja. Siromaštvo podrazumijeva ne samo nedostatak nužnih dobara i usluga nego i nepovoljan status u kojem se nalaze neka kućanstva kada se usporede s drugim: siromašni su oni koji posjeduju manje.

Radi razumijevanja stručnih termina, pokušat ćemo jednostavnijim rječnikom pojasniti primjenu mjerenja siromaštva metodologijom EUROSTAT-a.

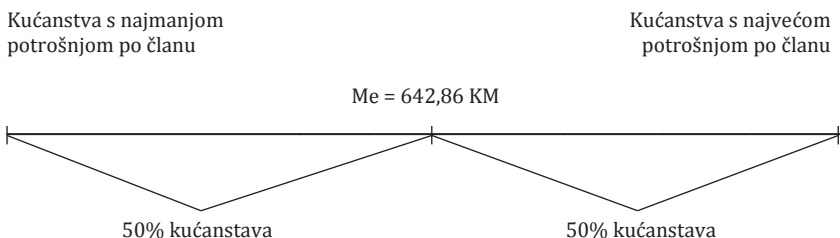
Kada se sva kućanstva iz ankete o potrošnji kućanstava u BiH (ili neke slične ankete koja za cilj ima procjenu potrošnje kućanstava) poredaju prema iznosu njihove potrošnje po članu u rastućem nizu, od onih koja troše najmanje do onih koja troše najviše, medijan je onaj iznos potrošnje po članu kućanstva koji tako uređeni niz kućanstava

⁴ Anketa o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007., 22.

⁵ U razvijenim zemljama koristi se distribucija prihoda u određivanju relativne linije siromaštva, dok se za zemlje u tranziciji, kakva je Bosna i Hercegovina, za tu svrhu preporučuje distribucija potrošnje. Razlog za to je što zemlje u tranziciji često nemaju pouzdane podatke o prihodima kućanstava i što je potrošnja manje varijabilna kategorija u odnosu na prihode.

dijeli na dva jednaka dijela. U prvoj polovini se nalaze ona kućanstva u BiH čija je potrošnja po članu jednaka ili manja medijanu potrošnje po članu, dok se u drugom dijelu niza nalazi jednak broj kućanstava čija je potrošnja po članu veća ili jednaka medijanu potrošnje. (Grafikon 1.)

Grafikon 1. Značenje medijana

Europska metodologija zahtijeva korištenje tzv. modificirane skale ekvivalentnosti OECD-a. Po toj skali se odrasla osoba definira kao ona koja ima 14 ili više godina, dok se osobe ispod 14 godina starosti smatraju djecom. To implicira da se u analizi siromaštva ne koristi stvarna veličina kućanstva nego tzv. prilagođena veličina kućanstva. Prilagođavanje ili preračunavanje stvarne veličine kućanstava na veličinu mjerenu brojem odraslih članova vrši se tako što se prvoj odrasloj osobi u kućanstvu dodjeljuje koeficijent 1, svakoj sljedećoj odrasloj osobi koeficijent 0,5 i djeci 0,3. Primjerice ako kućanstvo ima 4 člana kojih je starost: 40, 38, 16 i 12 godina, onda je prilagođena veličina tog kućanstva: $1 + 0,5 + 0,5 + 0,3 = 2,3$ člana. Ako uzmemo iznos od 1.200 KM kao mjesečnu potrošnju tog kućanstva, onda bi potrošnja po članu (s prilagođenom veličinom kućanstva) za to kućanstvo bila: $1200/2,3 = 521,74$ KM, a ne $1.200/4 = 300$ KM. Dakle, prema liniji siromaštva iz 2007. godine,⁶ to kućanstvo nije siromašno, a kad bi se uzimao kriterij *per capita* potrošnje, tj. bez prilagođavanja veličine kućanstva ($1200/4 = 300$ KM), ono bi bilo siromašno. Skala OECD-a uzima u obzir ekonomiju opsega jer, npr., troškovi grijanja stana određene površine isti su bez obzira živi li u njemu 1 ili 5 osoba i sl.

Na taj su način nivoi izdataka za potrošnju svakog kućanstva izjednačeni tako da uzimaju u obzir razlike u potrebama kućanstava i ekonomije opsega koje se javljaju u kućanstvima različite veličine i strukture. Iznos izdataka za potrošnju potreban da bi se postigao

⁶ 385,71 KM mjesečno po članu kućanstva s prilagođavanjem veličine kućanstva na broj odraslih članova.

određeni nivo blagostanja varira prema strukturi kućanstva. Tek kada se definira referentni tip kućanstva (tj. odraslo samačko kućanstvo), moguće je definirati ekvivalentan koeficijent koji daje iznos potreban kućanstvu s različitim karakteristikama, da ima isti životni standard. To omogućuje da se direktno uspoređi nivo izdataka za potrošnju i da se dobije „ravnomjerna“ distribucija izdataka za potrošnju. Veličina siromaštva računa se na osnovi broja kućanstava (i njihovih članova) koja pokazuju izdatke za potrošnju koji su ispod standardnog praga.

U 2007. godini medijan potrošnje po članu kućanstva u Bosni i Hercegovini iznosio je 642,86 KM mjesečno, a 60% od tog iznosa je 385,71 KM.⁷ Dakle, relativna linija siromaštva bila je 385,71 KM i svaki pojedinac koji je mjesečno trošio manje od tog iznosa, bio je siromašan. Ta vrijednost predstavlja relativnu liniju siromaštva (ili standardnu liniju siromaštva) za jednočlano odraslo kućanstvo koja se koristi za računanje stope siromaštva za entitete i za državu kao cjelinu. Relativna linija siromaštva je izračunata na bazi podataka Ankete o potrošnji kućanstava iz 2007. godine koji su prikupljeni iz uzorka od 7.468 kućanstava, slučajno odabranih tako da predstavljaju stanovništvo Bosne i Hercegovine.

Ne treba zaboraviti činjenicu da, iz više razloga, ovaj tip ankete ima ograničenu vrijednost u analizi siromaštva. Anketa se odnosi na pojedince koji žive u Bosni i Hercegovini, ali ne uključuje osobe koja žive u kolektivnim institucijama (izbjegličkim centrima, domovima za starije osobe, popravnim domovima, itd.).

Uz to, isključuju se beskućnici jer je uzorak rađen na osnovi okvira nastanjenih stambenih jedinica. Prema tome, Anketa ne može dati informacije o uvjetima života u ekstremno lošim situacijama. Bez obzira na to, Anketa ostaje glavni izvor informacija za procjene siromaštva u Bosni i Hercegovini, ona daje reprezentativne podatke o kućanstvima i njihovim članovima i mora se koristiti kao referentna za bilo koju vremensku analizu te pojave.

Radi prezentacije osnovnog profila siromašnih u Bosni i Hercegovini, u narednim poglavljima pažnju ćemo usmjeriti samo na rezultate analize siromaštva prema metodologiji EUROSTAT-a.

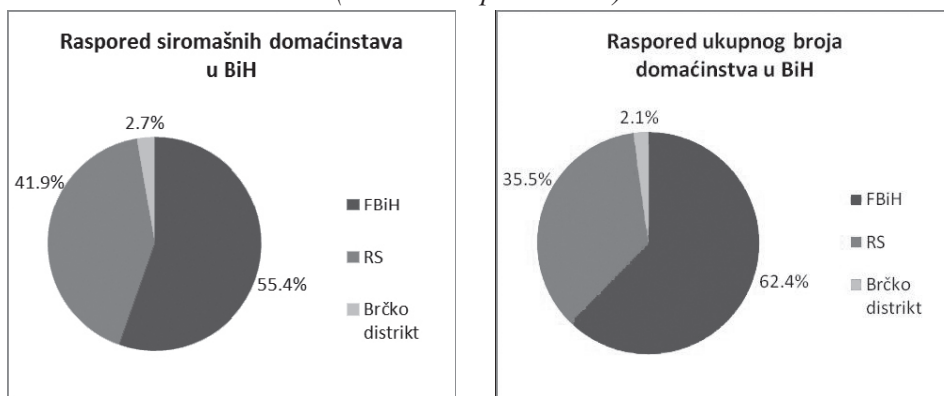
⁷ Anketa o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 52. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

2. Osnovni statistički pokazatelji siromaštva u Bosni i Hercegovini

U 2007. godini, 193.692 kućanstva (18,4% od ukupnog broja kućanstava) ili 627.903 stanovnika u Bosni i Hercegovini (18,2% od ukupnog broja stanovnika) žive u relativnom siromaštvu. Taj podatak je rezultat različitih uvjeta života u tri geografska područja (entiteti i distrikt) u zemlji. Od 100 siromašnih kućanstava 55,4% ih živi u Federaciji BiH gdje skoro svako šesto kućanstvo živi u oskudici, dok je u Republici Srpskoj siromašno skoro svako peto, a u Brčko distriktu BiH skoro svako četvrto kućanstvo. (Tablica 1. i Grafikon 2.)

Grafikon 2. Siromašna domaćinstva i ukupna domaćinstva po geografskom području, 2007. god.

(struktura u procentima)

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 53. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

Tablica 1. Glavni pokazatelji siromaštva u BiH prema geografskom području

	FBiH	RS	Brčko distrikt	BiH
Jedinice posmatranja				
Siromašna domaćinstva	107312	81217	5163	193692
Ukupno - domaćinstva	657984	374715	21914	1054613
Siromašno stanovništvo	375594	234970	17339	627903
Ukupno - stanovništvo	2213783	1166173	67200	3447156
Stopa siromaštva				
Siromašna domaćinstva	16,3	21,7	23,6	18,4
Siromašno stanovništvo	17,0	20,1	25,8	18,2
Jaz siromaštva				
Domaćinstva	25,2	27,5	26,2	26,2
Struktura				
Siromašna domaćinstva	55,4	41,9	2,7	100,0
Ukupno - domaćinstva	62,4	35,5	2,1	100,0
Siromašno stanovništvo	59,8	37,4	2,8	100,0
Ukupno - stanovništvo	64,2	33,8	1,9	100,0

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007- finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 53. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

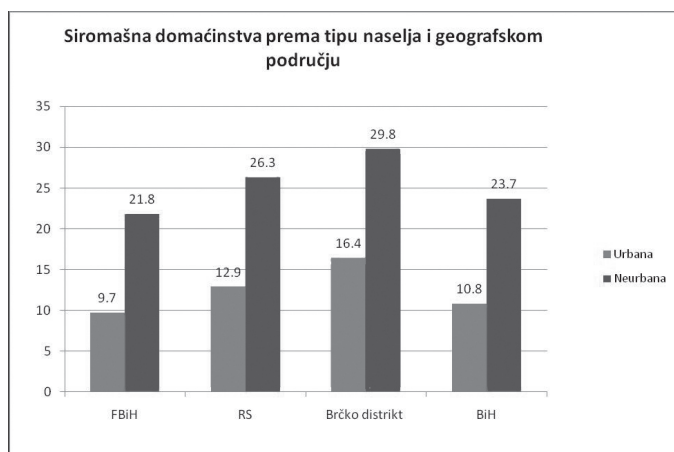
Postoje izvjesne razlike u prosječnoj veličini siromašnih i nesiromašnih kućanstava po geografskim područjima. Te razlike nisu statistički bitne u Federaciji BiH (3,5 članova za siromašna i 3,3 člana za nesiromašna) i Brčko distriktu BiH (3,7 člana za siromašna i 3,4 člana za nesiromašna). Jedina statistički bitna razlika u prosječnoj veličini kućanstava je u Republici Srpskoj: siromašna kućanstava su u prosjeku manja (2,9 članova) od nesiromašnih kućanstava (3,2 člana).

Broj i postotak siromašnih bitni su pokazatelji, ali su to ipak jednodimenzionalni podaci koji ne govore dovoljno o uvjetima života, tj. koliko je to siromaštvo duboko. Ta se informacija dobiva iz indikatora jaza siromaštva koji mjeri, u prosjeku, koliko su izdaci za potrošnju siromašnih kućanstava udaljeni od linije siromaštva. (Tablica 1.) Prema indeksu jaza siromaštva u Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH ne samo da je veći postotak siromašnih kućanstava nego se ta kućanstva nalaze u još lošijoj situaciji.

U sva tri geografska područja relativno siromaštvo je izraženije u neurbanim naseljima. (Grafikon 3.) Razlike u stopi siromaštva između kućanstava u urbanim i neurbanim naseljima su statistički važne u svim geografskim područjima, osim u Brčko distriktu BiH. U 2007. godini, stopa siromaštva u neurbanim naseljima na nivou države bila je 23,7%, nasuprot 10,8% u urbanim područjima.

Grafikon 3. Relativno siromaštvo domaćinstava po tipu naselja i geografskom području, 2007. god.

(vrijednosti u procentima)

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007- finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 54. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

3. Karakteristike siromašnih kućanstava

Radi dobivanja bolje slike o siromaštvu, respektirajući veličinu uzorka, detaljna analiza stopa siromaštva (po tipu kućanstva, starosti i aktivnosti nosioca kućanstva) urađena je samo na nivou Bosne i Hercegovine. (Tablica 2.)

Tablica 2. Glavni pokazatelji siromaštva u BiH prema veličini i tipu domaćinstava

Karakteristika domaćinstava	Broj domaćinstava	Procenat siromašnih domaćinstava
Veličina domaćinstava		
1 član	38491	24,7
2 člana	44996	18,8
3 člana	28762	14,9
4 člana	35390	14,2
5 i više članova	46053	21,1
Ukupno	193692	18,4
Tip domaćinstava		
Samačka < 65 godina	11348	20,2
Samačka >= 65 godina	27142	27,2
Bračni par bez djece < 65 godina	9159	12,0
Bračni par bez djece >= 65 godina	23460	23,6
Bračni par sa jednim djetetom	19952	13,9
Bračni par sa dvoje djece	27618	13,3
Bračni par sa troje i više djece	15495	21,4
Samohrani roditelji	13435	17,9
Samohrani roditelji + drugi srodnici	8266	20,5
Bračni par sa djecom + drugi srodnici	15048	18,5
Bračni par sa djecom + roditelji	8959	19,1
Ostalo	13810	24,5
Ukupno	193692	18,4

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 55. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

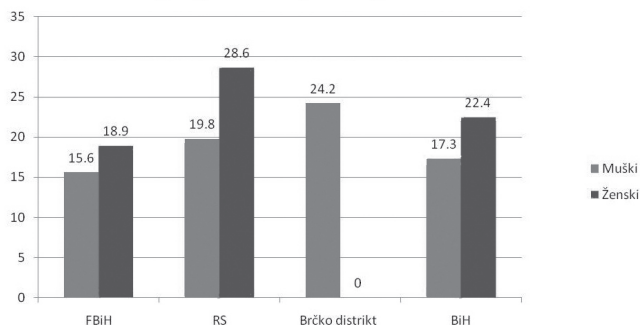
Gledano s aspekta veličine kućanstava, relativno siromaštvo je najviše koncentrirano unutar jednočlanih i kućanstava koja imaju pet ili više članova (stope siromaštva 24,7% i 21,1% respektivno), dok promatrano prema tipu kućanstva, primjećujemo da su najsiromašnija kućanstva sa starijim osobama, ona s troje ili više djece i ostali tipovi kućanstava. U 2007. godini, najveća stopa siromaštva bila je kod samačkih kućanstava gdje je osoba stara 65 godina ili više (27,2%), zatim kod ostalih tipova kućanstava (24,5%) i kod bračnih parova s troje ili više djece (21,4%).

Prisutnost starijih osoba (65 godina i više) u kućanstvima povećava stopu siromaštva. Stopa siromaštva jednočlanih kućanstava gdje je osoba stara 65 godina ili više, kako je već rečeno, iznosi 27,2%, dok je kod bračnih parova bez djece, gdje je nosilac starosti 65 godina ili više, ta stopa bila 23,6%.

Nasuprot tome, najmanje stope siromaštva su kod bračnih parova bez djece gdje je nosilac kućanstva mlađi od 65 godina (12,0%) i kod bračnih parova s dvoje djece (13,3%), odnosno bračnih parova s jednim djetetom (13,9%).

Siromašna domaćinstva prema polu nosioca i geografskom području

Grafikon 4. Veličina siromaštva po spolu nosioca domaćinstva, 2007. god. (vrijednosti u procentima)

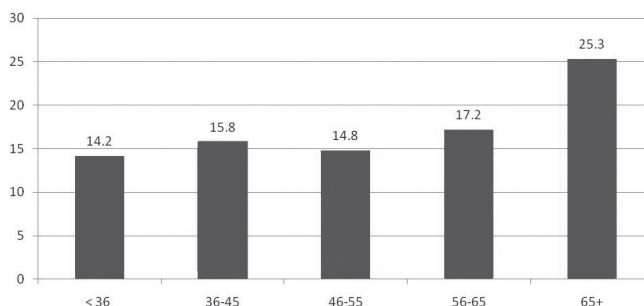
Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 55. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

Spol nosioca kućanstva ima izvjestan utjecaj na relativno siromaštvo. (Grafikon 4.) Na nivou Bosne i Hercegovine stopa siromaštva kućanstava s nosiocem ženskog spola je 22,4%, nasuprot 17,3% kod kućanstava gdje je nosilac muškarac. Razlika je najizraženija u Republici Srpskoj gdje su te stope 28,6%, odnosno 19,8%, dok su u ostalim geografskim područjima te razlike manje izražene.

Na nivou Bosne i Hercegovine, siromaštvo je usko povezano sa starošću nosioca kućanstva: stopa siromaštva je skoro dva puta veća ako je nosilac kućanstva starosti 65 godina ili više (25,3%), nasuprot 14,2% kod kućanstava gdje je nosilac mlađi od 36 godina. (Grafikon 5.)

Stope siromaštva prema starosti nosioca domaćinstva

Grafikon 5. Veličina siromaštva po starosnoj dobi nosioca domaćinstva, 2007. god. (vrijednosti u procentima)

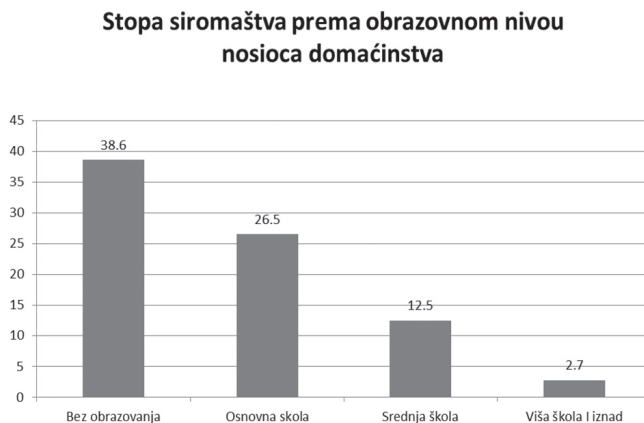

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 56. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

4. Obrazovanje, zaposlenost i siromaštvo

Nizak nivo obrazovanja dovodi do povećanja rizika od siromaštva. (Grafikon 6.) Od ukupnog broja kućanstava čiji nosilac nema nikakvu školsku spremu, 38,6% ih je siromašno. Stopa siromaštva je također jako visoka i kod kućanstava čiji nosilac ima završenu osnovnu školu (26,5%) i počinje bitno opadati tek kod kućanstava čiji nosilac ima završenu srednju školu (12,5%) i fakultetsko obrazovanje (2,7%).

Grafikon 3. Relativno siromaštvo domaćinstava po tipu naselja i geografskom području, 2007. god. (vrijednosti u procentima)

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 56. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

Na kraju, siromaštvo je jako povezano i sa statusom u zaposlenju nosioca kućanstva. (Tablica 3.) Postotak siromašnih kućanstava je najmanji ako je nosilac zaposlen (12,9%). Stopa siromaštva dostiže 23,4% ako je nosilac kućanstva nezaposlen ili traži prvo zaposlenje, odnosno 25,5% ako je nosilac domaćica. Unutar kućanstava s penzioniranim nosiocem ima 19,5% siromašnih ili 62.724 kućanstva u državi, dok je najveća stopa siromaštva unutar kućanstava čiji je nosilac nesposoban za rad i iznosi čak 44,4%.

Tablica 3. Siromaštvo prema statusu u zaposlenju nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju	Broj domaćinstava	Procenat siromašnih domaćinstava
Zaposlen	61457	12,9
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	25634	23,4
Domaćica	25727	25,5
Nesposoban za rad	16290	44,4
Penzioner	62724	19,5
Ostalo	:	:
Ukupno	193692	18,4

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 56. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

5. Kućanstva na granici siromaštva i slabo siromašna kućanstva - konvencionalni karakter relativne linije siromaštva

Broj odnosno stopa siromašnih kućanstava zavisi od toga gdje je linija siromaštva postavljena. Njezino postavljanje na 60% od medijana potrošnje po odraslom članu kućanstva je konvencionalno. Ono predstavlja prag vrijednosti koji dijeli stanovništvo na siromašno i ne-siromašno i ne omogućava potpunu analizu te pojave u svoj njezinoj različitosti. Iz tog su razloga kreirana i analizirana još dva praga siromaštva: 50% i 70% od medijana prilagođene potrošnje.

U tom je slučaju moguće identificirati četiri kategorije kućanstava: definitivno siromašna kućanstva (s potrošnjom ispod 50% medijana prilagođene potrošnje), siromašna kućanstva (potrošnja između 50% i 60% medijana), kućanstva na granici siromaštva (s potrošnjom između 60% i 70% medijana) i kućanstva koja definitivno nisu siromašna s višim iznosima potrošnje. (Tablica 4. i Grafikon 7.)

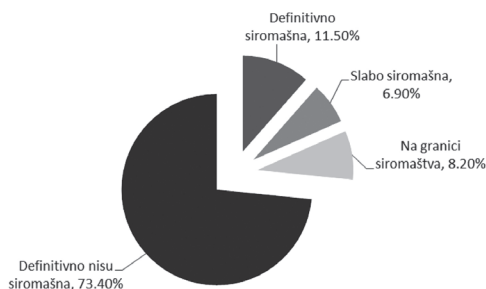
Tablica 4. Stope siromaštva prema različitim linijama siromaštva i geografskom području

	FBiH	RS	Brčko distrikt	BiH
Stopa siromaštva				
50% medijane izdataka (321,4290 KM)	9,9	13,9	16,5	11,5
60% medijane izdataka (385,7148 KM)	16,3	21,7	23,6	18,4
70% medijane izdataka (450,0006 KM)	23,8	31,2	30,2	26,6
Definitivno siromašna (ispod 50% medijane)	9,9	13,9	16,5	11,5
Slabo siromašna (između 50% i 60% medijane)	6,4	7,8	7,1	6,9
Na granici siromaštva (između 60% i 70% medijane)	7,5	9,5	6,6	8,2
Definitivno nisu siromašna (iznad 70% medijane)	76,2	68,8	69,8	73,4
Omjer S80/S20	5,2	5,1	4,4	5,3

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 57. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

Siromašna i nesiromašna domaćinstva u BiH prema tri različite linije siromaštva

Grafikon 7.
Siromašna i nesiromašna domaćinstva prema tri različite linije siromaštva

Izvor: Anкета o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007., 57. (Autorove kalkulacije za potrebe citirane publikacije)

U 2007. godini skoro 121.000 kućanstava je definitivno siromašna, s primjetnim teritorijalnim razlikama. Naime, relativno promatrano, definitivno siromašnih kućanstava ima najviše u Brčko distriktu BiH (16,5%), zatim u Republici Srpskoj (13,9%), a najmanje u Federaciji BiH (9,9%). Istodobno, kućanstava koja definitivno nisu siromašna ima relativno najviše u Federaciji BiH (76,2%), dok ih u distriktu Brčko BiH ima 69,8% i u Republici Srpskoj 68,8%.

Oko 86.660 kućanstava u Bosni i Hercegovini na granici su siromaštva jer je njihova potrošnja samo 64,29 KM iznad granice od 60% medijana prilagođene potrošnje.

Također je interesantno vidjeti relativnu poziciju donje grupe kućanstava u odnosu na gornju grupu. To se može ilustrirati omjerom S80/S20. Za svako geografsko područje taj omjer uspoređuje ukupnu prilagođenu potrošnju gornjeg kvintila kućanstava (20% kućanstava s najvećom prilagođenom potrošnjom) s potrošnjom donjeg kvintila kućanstava (20% kućanstava s najmanjom prilagođenom potrošnjom). Prosjek za Bosnu i Hercegovinu je 5,3, što pokazuje da kućanstva iz najbogatijeg kvintila imaju 5,3 puta veću potrošnju od onih iz najsiromašnijeg kvintila. Taj omjer je odgovarajući samo za promjene u gornjem i donjem kvintilu kućanstava.

6. Neki pokazatelji promjene ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini od 2007. godine do danas

Kako se u Bosni i Hercegovini još nisu stekli uvjeti za godišnje provođenje ankete o potrošnji kućanstava, to nije moguće siromaštvo analizirati svake godine. Iz tog razloga ćemo u ovom dijelu navesti nekoliko osnovnih socio-ekonomskih indikatora koji će ilustrirati promjene ekonomske i socijalne situacije u državi od 2007. godine do danas. (Tablice 5., 6. i 7.)

Tablica 5. Pokazatelji registrirane (ne)zaposlenosti u Bosni i Hercegovini

Period	Registrirana nezaposlenost (kraj perioda)	Stopa registrirane nezaposlenosti (%)	Broj zaposlenih
Avgust 2007	521720	43,5	676087
Avgust 2008	484 783	40,8	704788
Avgust 2009	500 683	42,1	687817
Avgust 2010	517 565	43,4	675994

Izvor: Zaposleni po djelatnostima, saopštenja Agencije za statistiku BiH, broj 6/I, 8/II, 8/III i 8/IV.

Svjetska ekonomska kriza imala je velik negativan utjecaj na bosanskohercegovačku ekonomiju tako da je u ovom razdoblju došlo do povećanja nezaposlenosti i pada zaposlenosti, na što upućuju navedeni indikatori. S jedne strane broj registriranih nezaposlenih osoba ponovo je premašio pola milijuna dok je, s druge strane, broj zaposlenih opao za više od 4% u posljednje dvije godine.

Tablica 6. Pokazatelji (ne)zaposlenosti u Bosni i Hercegovini prema ILO metodologiji

Godina	Stopa nezaposlenosti	Stopa zaposlenosti	Stopa aktivnosti
2007	29,0	31,2	43,9
2008	23,4	33,6	43,9
2009	24,1	33,1	43,6
2010	27,2	32,5	44,6

Izvor: Anquete o radnoj snazi u BiH 2007-2010, Agencija za statistiku BiH.

Ista su kretanja uočljiva i u indikatorima dobivenim po metodologiji Međunarodne organizacije rada (ILO) prikazanim u tablici 6. Vidljivo je da na svakih 100 osoba koje spadaju u kategoriju radne snage (zaposleni + nezaposleni), njih preko 27 su nezaposlene osobe što je jedna od najvećih stopa nezaposlenosti u regiji i skoro tri puta premašuje europski prosjek.⁸

Tablica 7. Kretanje BDP po stanovniku

Godina	BDP per capita u tekućim cijenama
2007	5664
2008	6430
2009	6244

Izvor: Bosna i Hercegovina u brojevima, Agencija za statistiku BiH, 2010., 23.

Bruto-domaći proizvod je od 2007. do 2009. godine porastao za više od 10%, međutim uočljiv je njegov pad od preko 3% u 2009. u odnosu na prethodnu godinu. Kada se tome doda i činjenica da je opći nivo cijena u Bosni i Hercegovini u rujnu 2010. godine u odnosu na prosjek 2007. godine porastao za 8,80%, onda u sjeni ostaje porast neto-plaća od 24%, posebno kada se zna da se prosječne plaće izračunavaju na bazi podataka o isplaćenim plaćama za promatrani mjesec, čime se zanemaruje znatan broj radnika koji su po međunarodnoj metodologiji bili zaposleni, a nisu svoj rad naplatili.

⁸ Stopa nezaposlenosti bila je 9,6% u EU-27 u listopadu 2010.

Tablica 8. Promjene opšteg nivoa cijena i prosječne neto plaće

Period	Pokazatelj	Vrijednost
Septembar 2010/Ø 2007	Inflacija	8,80%
Avgust 2010/prosjek 2007	Promjena prosječne neto plaće	800/645=1,2403

Izvor: Autorove kalkulacije na osnovu statističkih podataka o indeksima potrošačkih cijena i prosječnih mjesečnih neto plaća u Bosni i Hercegovini.

Svi navedeni pokazatelji jasno upućuju na to da je u posljednje dvije do tri godine došlo do bitnih pogoršanja socio-ekonomske situacije u zemlji. Imajući u vidu relativno visoke i skoro nepromijenjene stope siromaštva u posljednjih deset godina, može se očekivati da je došlo do dodatnog pada indikatora životnog standarda i još većeg broja siromašnih. To jasno dokazuje da prije nekoliko godina usvojena Strategija za smanjenje siromaštva u Bosni i Hercegovini, čiji je glavni cilj bilo smanjenje stope siromaštva za jednu trećinu do 2007. godine, a do 2010. godine povratak na BDP iz 1991. godine i povratak kreditne sposobnosti zemlje, nije uspjela. Gore navedeni pokazatelji predstavljaju osnovne kriterije (ne)uspješnosti vlasti na svim nivoima u Bosni i Hercegovini pa time jasno upućuju na oblasti u kojima se od vlasti konačno očekuju radikalne promjene nabolje.

Zaključak

Rezultati velikih statističkih anketa pokazuju da je stopa siromaštva u Bosni i Hercegovini relativno visoka, ali da nisu evidentirani slučajevi ekstremnog siromaštva. To ne znači da nema stanovnika koji se nalaze ispod tzv. linije bijede i koji ne mogu sebi i svojim obiteljima osigurati ni prostu reprodukciju, odnosno minimalne potrebe za hranom. Kada se govori o ekstremnoj (primarnoj) liniji siromaštva, ne treba zaboraviti činjenicu da statističke ankete ne uključuju osobe koje žive u kolektivnim institucijama (izbjegličkim centrima, domovima za starije osobe, popravnim domovima, itd.) niti beskućnike jer je uzorak rađen na osnovi okvira nastanjenih stambenih jedinica. Prema tome, ovakve ankete ne mogu dati informacije o uvjetima života u ekstremno lošim situacijama i njihovi rezultati u tom smislu imaju ograničenu upotrebu. Međutim, s aspekta analize općeg siromaštva (bez obzira je li ono mjereno po metodi Svjetske banke ili po metodi EUROSTAT-a) rezultati anketa su reprezentativni i pokazuju da je skoro svaki peti stanovnik Bosne i Hercegovine u stanju siromaštva. Analiziranjem konvencionalnog karaktera relativne linije siromaštva utvrđeno je da

se znatan broj stanovnika nalazi neposredno iznad linije siromaštva i da ima visok rizik pasti u siromaštvo.

Najveći broj siromašnih stanovnika (skoro 60%) nalazi se u Federaciji Bosne i Hercegovine, ali iz razloga što u tom entitetu živi i najveći broj stanovnika (preko 64% ukupnog stanovništva). Relativno gledano, siromaštvo je veće u Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH, a indikator jaza siromaštva pokazuje da su siromašni u tim dijelovima Bosne i Hercegovine u lošijoj situaciji u usporedbi sa stanovnicima Federacije BiH. Postoji bitna razlika u stopi siromaštva stanovništva u urbanim i neurbanim područjima - siromaštvo je zastupljenije u neurbanim sredinama.

Ako se promatra veličina i tip kućanstava, uočeno je da su najosjetljivija na siromaštvo jednočlana i samačka kućanstva gdje je osoba stara 65 ili više godina. Uočena je nejednakost u siromaštvu između kućanstava čiji su nosioci različita spola i starosti - veće je siromaštvo unutar kućanstava čiji je nosilac ženskog spola, odnosno ako je starosti 65 godina ili više.

Također je pokazana visoka korelacija siromaštva s obrazovnim nivoom i statusom u zaposlenosti nosioca kućanstva. Stopa siromaštva je preko četrnaest puta veća kod kućanstava čiji nosilac nema nikakva obrazovanja u odnosu na kućanstva s nosiocima fakultetskog nivoa naobrazbe. Suprotno uvriježenom mišljenju, nezaposlenost nije najveći generator siromaštva. Naime, od ukupnog broja siromašnih kućanstava, tek nešto više od 13% su ona čiji nosilac nije zaposlen, dok kućanstva čiji je nosilac zaposlen čine skoro 32% te populacije. Pokazuje se da ipak najviše siromašnih ima unutar kućanstava čiji su nosioci penzionirani jer ona čine skoro trećinu ukupnog broja siromašnih kućanstava.

Iz tih rezultata više je nego evidentno da se donosioci odluka u Bosni i Hercegovini konačno moraju efikasnim mjerama boriti sa siromaštvom kako bi ga umanjili na podnošljivu mjeru (recimo na 10% stanovništva). Prije donesena strategija borbe protiv siromaštva nije dala proklamirane rezultate, što svjedoči da je bila bazirana na neefikasnim mjerama redukcije siromaštva. Mjere socijalne politike su se također pokazale vrlo neefikasnim jer prema prijašnjim autorovim istraživanjima manje od 5% siromašnih prima neku vrstu socijalne pomoći, dok preko 3/4 primalaca socijalne pomoći nisu siromašni. Međutim, intervencijama u redistribuciji socijalnih davanja, i pod uvjetom da su lako izvodljive, siromaštvo se može smanjiti samo na kratak rok. Du-

goročno gledano, taj se cilj ne može postići bez ostvarenja većeg napretka na polju ekonomije, odnosno bez postizanja održivog razvoja, jer bez jake ekonomije nema ni jake socijalne politike u državi. Između ostalog, naši podaci pokazuju da taj razvoj treba biti baziran na većem uključivanju žena u društveni život, posebno u kontingent radne snage, daljnjim ulaganjima u obrazovanje, posebno u njegovo prilagođavanje potrebama suvremene tržišne privrede, ulaganjima u ruralna područja, kako u njihovu infrastrukturu, tako i u razvoj poljoprivredne proizvodnje, ulaganjima u podizanje industrijske proizvodnje i slično. Ako se ne učine radikalne promjene u tim područjima, trendovi pada ekonomskih i socijalnih pokazatelja, evidentirani u periodu od posljednje analize siromaštva iz 2007. godine do danas, nastavit će se i imat će za posljednicu povećanje umjesto smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti stanovništva.

U cilju uspješnijeg kreiranja ekonomskih i socijalnih politika na svim nivoima administrativnog ustrojstva Bosne i Hercegovine, potrebno je ne samo dalje razvijati i provoditi statističke ankete o potrošnji, prihodima, zaposlenosti, životnom standardu i socijalnoj isključenosti stanovništva nego i unaprijediti korištenje njihovih rezultata u procesu donošenja odluka. Proširena anketa o potrošnji kućanstava u Bosni i Hercegovini u 2011. godini dat će skroman doprinos tim ciljevima, ali prava osnova za uspješno provođenje politike socijalnog i ekonomskog razvoja bit će stvorena tek kada se izvrši popis stanovništva u našoj zemlji.

Literatura

1. Martin Ravallion, *Poverty Comparisons*, Chur Switzerland, Harwood Academic Press, 1994.
2. *Bosnia and Herzegovina Poverty Assessment (In Two Volumes) Volume II: Data on Poverty, Report No. 25343-BIH, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region*, World Bank, 2003.
3. *Anketa o potrošnji kućanstava u Bosni i Hercegovini 2004 - finalni rezultati*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2004.
4. *Anketa o potrošnji kućanstava u Bosni i Hercegovini 2004 - metodologija*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2004.
5. *Anketa o potrošnji kućanstava u Bosni i Hercegovini 2007 - finalni*

- rezultati*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007.
6. *Anketa o potrošnji kućanstava u Bosni i Hercegovini 2007 - siromaštvo i uslovi života*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2007.
 7. Edin Šabanović, Fahrudin Memić, Dino Đipa, *How to distribute monetary benefits targeted for alleviation of the effects of introduction of VAT on the most vulnerable population categories?*, USAID Program of Support to Policy Research, Analysis and Dialogue Organizations in Bosnia and Herzegovina. CEPOS-Center for Policy studies, Sarajevo, 2006.
 8. Development and results of a 2009 pilot study to extend the HBS with additional modules to measure poverty, conducted in Bosnia and Herzegovina, EC EUROSTAT, Directorate E: Agriculture and Environment Statistics; Statistical Cooperation Unit E-4: Statistical Cooperation with European and Mediterranean countries
 9. Rachel Smith-Govoni, "Results from the Pilot extended Household Budget Survey in Bosnia and Herzegovina, 2010.", working paper
 10. Edin Šabanović, "The Extended Household Budget Survey in Bosnia and Herzegovina - A Bridge to EU-SILC", International Conference "20th Statistical Days", Radenci, Slovenia, 2010.

REALITY AND PROPORTION OF POVERTY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA – STATISTICAL INDICATORS

Summary

Poverty in the European Union member states is measured using data from statistical surveys of household income or consumption expenditure and other relevant variables of the household or its members. Poverty analysis in Bosnia and Herzegovina has been based on household consumption expenditure and has been undertaken in irregular time periods according to the dynamic of implementation of the above-mentioned surveys. The first poverty analysis was done on the basis of the Living Standard Measurement Survey (LSMS) in 2001 and 2004 according to the World Bank methodology. With the introduction of the Household Budget Survey in 2004 the European methodology for poverty analysis was adopted and this was applied again in the same survey in 2007 and became the standard for monitoring poverty. Since 2003, European countries have based the poverty and social exclusion analysis on the European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). Recognizing that there are no conditions in Bosnia and Herzegovina to implement this survey, but wanting

at the same time to follow European regulations and recommendations, statistical institutions in Bosnia and Herzegovina have reached a compromise solution with the Extended Household Budget Survey, which includes two additional modules dedicated to the analysis of social cohesion and living standards. This survey will be carried out in Bosnia and Herzegovina in 2011 and will be the bridge toward the implementation of EU-SILC in the near future.

According to the LSMS, in Bosnia and Herzegovina in 2001 poor people accounted for 19.5% of the population, and in 2004 the figure was 17.8%. Based on the Household Budget Survey in Bosnia and Herzegovina poor people accounted for 18.3% of the population in 2004 and 18.2% in 2007.

Key words: Household Budget Survey, poverty, poverty line.

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan